

ԿՏՈՒՆԷԼ == Միայն վերացել իմաստովը կը գործածուի եւ կը նշանակէ խօսքը, պատմուած բանը մանրամասնօրէն յիշել եւ տեղեկագրել վերջէն. մանուկները բոլոր լսածնին (այս ինչ առթիւ)՝ «կու կտուին»:

ԿԻՒՃ == Տողէ փոքր աման, շանց միգաման:

ԿԻՒԻԿ == կրծկալ, կուրծքի կապոց զոր մանկանց լանջքին վրայ կը կապեն որպէս զի կերակուր ուտելու ատեն լաթերը չաղտոտեն:

ԿԻԿՈՒՏ == չորցած, փայտ դարձած (ցրտէն). «ոտուին կրկուտ է էղեն»:

ԿՔԻԼ == Մանկանց չափազանց պուռալէն շնչասպառ ըլլալը, (երբ կը թուրնայ մարմինը եւ իբր թէ կը կքի ինչն իր վրայ):

(Հ-բ-ն-ի-ի-ի-ի)

Մ. Ս. ԳԱՐՐԻԷԼԵՆ

ՄԱՅՆՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Bibliotheca hagiographica Orientalis, ediderunt Socii Bollandiani. Bruxellis (այ. Beyrouth) 1910, 8°, pp. XXXIII+288. Գին՝ ֆր. 20.

Սրբախօս Հեղինակներու (hagiographe) քաջ ծանօթ էին ցայսօր Բուլանդեանց ինամը լոյս տեսած երկու գեղեցիկ աշխատութիւնք Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis (այ. Bruxelles, 1898—1901, XXXV+1387 pp. Գին՝ ֆր. 50 եւ Bibliotheca hagiographica graeca (Բ. այ. անդ, 1909, XVI+299 pp. Գին՝ ֆր. 15), ուր ամփոփուած են լատին եւ յոյն լեզուներով Տրատարական սրբախօսական բնագիրներու գրականութիւնը (literature). կարեւոր գործեր ընդհանրապէս ամէն սրբախօսութեամբ զբաղողներու: Բաղձալի էր այս երկու շքամբ հատորներու կից ունենալ երրորդ մըն ալ՝ արեւելեան լեզուներով լոյս տեսած բնագիրներու գրականութիւնը:

Այս պակասը կու գայ ահա լեյընել նոր հատորս, ինամը պատրաստուած հայերէնագէտ եւ արեւելեան լեզուաց քաջածանօթ Բուլանդեան Paul Peetersէ: Հոս շատ մեծ աշխատութեամբ եւ մանրամասնութեամբ հաւաքած է ի մի եւ յօրինուածութեամբ դասաւո-

րած հայերէն, ասորերէն, արաբերէն, եթովպերէն եւ իդուերէն լեզուներով լոյս տեսած բնագիրներու գրականութիւնը: Լեզուներու շարքին մէջ չի տեսնուիր միայն՝ զփախտաբար, վըացերէնը, այնպէս որ այս լեզուա Տրատարական գրեթէ բոլոր գրութիւնք դուրս մնացած են հատորէս: Այս զգալի թերութիւնն սակայն, ինչպէս կը խոստովանի եւ հաւաքողն, ակամայ ելած է՝ առ ձեռն շունենալով կարեւոր աղբիւրները: Յուսով ենք թէ Մատենիս Բ. տպագրութեան ժամանակ գոնէ ներս կ'առնուի այս բաժինն ալ:

Մատենին յօրինուածութիւնն շատ դիւրամատչելի է ամէնուն. հաւաքին դասաւորած է առջեւի բազմաթիւ նիւթերը այրուբնական կարգի (տուրքերու անուանց համեմատ) եւ ըստ այնմ տուած է ամէն սուրբի վարուց սկզբնաւորութիւնն եւ վերջաւորութիւնը, տպագրութեան տեղն ու ժամանակը եւ այլ կարեւոր ծանօթութիւնները: Բնագիրներու թիւն կը հասնի ընդ ամէն 1251ի՝ չհաշուելով Յուսուածի մէջ ցոյց տրուածները (էջ 273—278): Էջ XVI—XXIII տուած է համառօտ պատկեր մը ասորա-արաբական, հայկական, խպտական եւ եթովպական ամփոսներու համեմատական տախտակներ:

Թէ որչափ կը դիւրանայ այսու սրբախօս Հեղինակի մը աշխատութիւնն ինքնին հասկանալի է, ուսկից կը հետեւի նաեւ ձեռնարկութեան կարեւորութիւնը:

Գործս առանձին նշանակութիւն ունի նաեւ հայ սրբախօսական մատենագրութեան համար, որուն մշակման կը մատուցանէ կարեւոր նպաստ:

Աշխատասիրողը շատ մանրամասնութեամբ նշանակած է այն ամէն վկայաբանական հատուածները, որոնք լոյս տեսած են ցրիւ հայ թերթերու եւ այլ հաւաքածոներու մէջ: Peeters ոչ միայն ջանացած է ի մի հաւաքել (օգտուելով Վիեննայի Միսիոն. Մատենագրանէն) ցրիւ լոյս տեսած հատուածներն, այլ եւ մէն մի հատուածի այլ եւ այլ տպագրութիւնք նշանակած է ճշգրիւ. այսպէս մինչեւ անգամ Հ-բ-ն-ի-ի երեք տպագրութեանց էջերը մի առ մի:

Կրնանք մտտահացընել աշխատասիրողն, որ հայկական բաժինն գրեթէ ամբողջական է. ինչ ինչ փոքրիկ գրութեանց անխլատակութիւնը նշան չէ ի հարկէ թերութեան: Չոր օր. Գիոն. Արիսպագացոյ Թուղթն առ Տիտոս Աւաննիման Ս. Աստուածածնի գրուածքն էր նշանակուի միայն Արուսեմատեանցի (այսպէս կարգաւ այ. K.

Srouandsideants) հրատարակութեամբ (Հնոց Նորոց, 1874, էջ 110—115), որ սակայն հրատարակուած է գեռ երեք անգամ (Ազգութեան լիակատար վարք սրբոց Դ, էջ 456—458, Սահակեան Հ. Գ. Եղ. բարեխօսութեան սրբոց, Վեներտ. 1852, էջ 139—143, Զաչեան Հայկական աշխատասիրութիւնք Պ. Գեթթերի, Վիեննա, 1895, էջ 14—17): Անձնութեան ցած է նաեւ Գիլլի Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն (Կ. Պոլիս, 1722) գիրքը, ուր լոյս տեսած են նաեւ Հին վիպարանական հատուածներ, զ. օր. Յակոբ Սրճեղոյ ճառն փոխման (էջ 427—441), որուն առորերէն կը յիշատակէ էջ 148, Թ. 676 եւն:

Բայց կարելի չէ պահանջել առաջին փորձէն ամէն կատարելութիւն. յուսով ենք թէ գործն քիչ ժամանակէն պիտի ունենայ երկրորդ տպագրութիւնն, երբ առանց տարակուսի, աւելի ճոխ պիտի գտնենք հայկական մասն ալ, որ արդէն համեմատութեամբ միւս լեզուաց ամէնէն ճոխն է: Այս մը բաղձալի էր մեզ յատկապէս այլազգ տեսնել՝ անուանց ուղղագրութիւնը. աշխատասիրողն նոր անուանց համար չունի հաստատուն կանոն, այնպէս որ հայերէն մի եւ նոյն գիրք՝ զ. օր. Գ կը տեսնենք մէյ մը չըջուած ց, ուրիշ անգամ ք, կամ հակառակէն ի մերթ ց, եւ մերթ ք. Նախընտրելի էր ի հարկէ այսպիսի դասական գրուածքի մէջ մանաւանդ՝ Հիւլլանիի առաջարկած տառագրութիւնն առնուլ ի նկատի, ինչպէս կ'ընեն եւրոպացի այլ բանասէրք:

Հ. Ն. ԱՅԻՆՆԵՆ

HEINRICH GELZER †. Byzantinische Kulturgeschichte. Tübingen. Verlag von J. C. B. Mohr, 1909, VII. 128 SS. 8° M. 3.—.

Բիւզանդական աշխարհի եւ իւր քաղաքակրթութեան պատմութիւնը չէ հետաքրքրած տակաւին հայ բանասէրները, թէեւ հոն ծածկուած է ընդ քողով Ե-ն Ժե դարերու մեր պատմութիւնը: Բիւզանդական պետութեան քաղաքակրթութեան պատմութիւնը՝ պատմութիւնն է միանգամայն հայ կենսի. մեր հին պատմութեան մէջ կը հանգիստնայ այն՝ աշխարհ մը, ուսկի նշան է մեզի կազդուրիչ սիւրբ մտաւոր կրթութեան, պետութիւն մը, որուն հովանւոյն ներքեւ պատապարուած է քրիստոնեայ Հայաս-

տանը իւր ախոյեանից հանդէպ, ուր օթեւանած է հայը հարուստ ժամանակ, զոր պարեցուցած է միւրիկներու մէջ հայ բազմակը, եւ որուն թաղական տեղն եղած է ժամանակ մը հայ արիւնը:

Այս մեղի ամէն կողմանէ հետաքրքրական պետութիւն մը, որուն քաղաքակրթութեան պատմութիւնն սակայն անհետաքրքրական կը լինայ մեզի: Հետեւութիւն մըն է արգելք այս երբեմնի անբարեացակամ յարաբերութեանց. ինչ ալ ըլլայ, զուր է այսօր առանց մանրամասն ուսումնասիրութեան բեւազանդական պատմութեան սպասել Ե-ն Ժե դարերու հայ կենսի քննական պատմութիւնը:

Կարեւորութեան նոյն նշանի վրայ են ի հարկէ չափով մը նաեւ Պարսից եւ Արաբացոց յարաբերութեանց պատմութիւնը այս տեսակետով, բայց ուրիշ են այսօր դիւրութիւնք բիւզանդական յարաբերութեանց քննութեան համար, եւ ուրիշ պարսկական եւ արաբական յարաբերութեանց համար:

Հանգուցեալ բիւզանդագէտ եւ հայերէնագէտ Գեղեցիկ առաջնակայ գիրքը կու գայ առաջնորդ ծառայելու դէպ ի «Բիւզանդական տառագրութեան պատմութիւնը»:

Հանգուցեալին († 1906) անտիպ գրուածքներէն հանած ընծայած է զայն ի լոյս իւր համանուն որդին H. Gelzer յայտնի գրաւաճառ J. Mohrի հրատարակութեամբ:

Մատենոյն նպատակած է Գեղեցիկ յեւրեան հանել այն նշանակալից գերը զոր կատարած է իւր ժամանակին Բիւզանդական հսկայ պետութիւնը. եւ բազմահմուտ, իրագէտ հեղինակին յաջողած է այս յարձրագոյն չափով:

Ընդհանուր տեսութեան ներքին ետքը բիւզանդական պետութեան անցեալին վրայ, հետեւեալ կէտերու մէջ յատկապէս կը ջանայ ցոյցանել բիւզանդական քաղաքակրթութեան բարձր նշանակութիւնը, մատնանշելով մի եւ նոյն ժամանակ նաեւ տէրութեան տկարագոյն կողմը, որոնք առաջնորդեցին զինքը դէպ ի կործանում. Այսինքն ի-ն Է-ն Է-ն Է-ն (էջ 19—32), Արաբի-ն Է-ն Է-ն Է-ն (էջ 33—43), Միջին-Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն (էջ 43—72), Չին-Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն (էջ 73—87), Եթի-Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն (88—100), Վեր-Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն (101—128),